

Михайло ШАЛАТА (Дрогобич)

РОЗМИСЛИ ПРО УКРАЇНСЬКОГО ПРОРОКА

На запитання, коли Шевченко з'явився в моєму житті, відповідаю: вперше він прийшов до мене... з неба. Не фантазія – життєве. Мав я чотири чи п'ять років. Над селом летів літак (старі люди казали: “вороп'ян”), а з нього порціями сипалися папірці. Літак уже був далеко, а вони ще тріпотіли, як метелики, повільно опускаючись додолу. Дітвора, посмілішавши, ловила їх у повітрі, збирала із землі.

Приніс я кілька таких папірців до хати. Мати повільно (була “малописьменна”) прочитала текст і в задумі повторювала: “Шевченко... Шевченко...”. Очевидно, йшлося про підпис у листівці-агітці зі словами поета. Тітка Настя – часи були непевні, воєнні – звеліла спалити папірці. Не знаю, чий був літак, до чого закликала агітка, лиш прізвище зтямалося. Може, тому, що батько був шевцем?... Пізніше я цікавився у матері, що то були за листівки. “Не можу пригадати, – казала, – тоді часто скидали згори «літучки»”.

Признаюся, заздрю тим, котрі можуть в автобіографії похвалитися: “Дома була (велика) бібліотека”. Не починалося моє дитинство серед книг. Батько з матір'ю, селяни-комірники, заледве спромоглися перед війною на свою хатину, власне, війна змусила молоду сім'ю поселитися в ще недобудоване приміщення, – не до книг їм було. Не може, проте, бути, щоби прізвище “Шевченко” не звучало в хаті до цього епізоду з “літучками”, – просто не запам'яталося. Найраніше – мов крізь туман проступає – моє запізнення з книгою – це колоритний малюнок чи то в читанці 30-х років, чи в журналі “Малі друзі”: у великих снігах, із присадкуватими хатами, село, веселі діти, що спускаються з гірки на санях. Здається, це був малюнок Едварда Козака, що підписувався псевдонімом “Еко”. Пригадується, дома на стіні висів календар із портретами славетних українців. Певно, що там був і Шевченко, але мені чомусь особливо запам'ятався з того календаря гетьман Мазепа. Мабуть, тому, що у недалекому сусідстві (через п'ять хат) мешкав нерозгаданий, із мужнім козацьким профілем, характерник Микола Магунь, якого друзі чи недруги нарекли Мазепою. А ще позаочі називали його Кістяком – імовірно, за худючість. На його подвір'ї біля живоплоту щедро родила яблуня-медівка, яка манила дітвору всієї околиці.

Забрівши в якийсь недільний чи інший святковий день на це подвір'я, побачив я відпочинок партизанського загону. Партизанами в наших краях (та в усій Галичині!) називали військо Української Повстанської Армії, а не ковпаківців, фєдоровців чи інших “радянців”, для котрих тут існувало інакше – цілком негативне – означення. Одні на тім відпочинку голилися, другі, роздягнуті до пояса, обливалися криничною водою, треті чистили зброю, ще інші – щось читали в затінку. Мали тут, майже під лісом, партизани більш-менш безпечне місце. Від того-то

Магуня-Мазепа я, малий, набирився інтересу до Шевченка. Він, той Мазепа, жєнучи пасти корову, неодмінно брав зі собою “Кобзар”, який я побачив вперше саме в нього, і він на пасовиську збирав охочих слухати Шевченкове слово. Звичайно, радянська влада не помилювала Магуня. Він побував на “сталінському курорті” в Заполяр’ї, а повернувшись, ні дня не працював у колгоспі. “Я не раб на своїй землі – не працюватиму на колонізатора”, – казав. Усе літо ходив без сорочки, з поголеною головою під палючим сонцем і виглядав дійсно, як обтягнутий засмаглою, аж чорною шкірою кістяк.

З ім’ям Тараса Шевченка зв’язаний мій перший, сказати б, публічний виступ. Було це в 1947 р. у Бертешівській початковій школі (Опілля), розміщеній у хагі вивезеної в Сибір родини. На Шевченківському ранку я, третьокласник, за дорученням учительки, декламував поезію “Мені тринадцятий минало...”. Декламував, а хвилювання росло. Поглянув, як уважно слухають учні, як пильно зорять на мене їхні батьки, натривожені тюрмами, облавами, “депортаціями” (вивезеннями), та й наприкінці вірша... забувся. І досі ніяковою, як спаде на думку той невдалий виступ. Більше не наважився виступати як декламатор. Ба ні – ще раз виступив, коли вже був студентом. Однокурсники організували 5 березня 1961 р. виїзні Шевченківські концерти в гірських містечках Сколе і Славське й умовили продекламувати власний вірш “Читай, дитино, «Кобзаря»”. Цього разу, нівроку, мав певний успіх, хоч важко передати, яке в душі було “тремоло”.

На початку 70-х років “бдительний” комуніст (читати: “кагебіст”) допитував мене, які маю зв’язки з Мюнхеном. “Вас там печатають націоналісти”. Виявляється, вірш “Читай, дитино, «Кобзаря»” був уміщений в якомусь мюнхенському українському виданні. Відповів я тоді служачі режиму, що ніяких зв’язків не маю, – очевидно туди потрапила моя перша збірка “Зоряне переджнив’я” (1964), звідки цей вірш передрукували. Повірів він чи ні – не знаю. Головне – таким незвичайним способом отримав я цікаву для себе інформацію.

Згодом на основі поезії “Читай, дитино, «Кобзаря»” Степан Стельмашук написав оповідання “Історія з «Кобзарем»” і вмістив його разом із названою поезією в журналі “Світ дитини” (2002, № 3). У трактуванні генези мого твору автор оповідання значною мірою керувався художнім домислом.

Перше системне моє ознайомлення зі словом Т. Шевченка належить до кінця 1940-х років, коли придбав “Вибрані твори” поета із серії “Шкільна бібліотека” – з передмовою всюдисущого тоді О. Корнійчука.

У студентські роки написав реферат “Іван Франко – дослідник творчості Тараса Шевченка”. Обрав цю тему для душі, та, хоч окремі фрагменти реферату й друкувалися, усвідомлюю, що з ним належно не справився. Розгубився перед великістю і вагомістю матеріалу – досвіду ж літературознавчого не було!

Наприкінці весни 1959 року зі студентським хором Львівського пединституту побував у столиці Литви. Звичайно, цікавився там, “у Вільні, городі прєславнім”, Шевченковими слідами. Тоді-то народилася поезія “Шевченко над Нєрісом”.

У Канєві, на могилі Кобзаря, вперше був 15 травня 1961 р. – теж зі студентським хором, але уже Дрогобицького пединституту. (В 1960 році Львівський і Дрогобицький пединститути з’єднали і перевели в Дрогобич, де – після ліквідації Дрогобицької області – з’явилося багато вільних приміщєнь). Добиралися до Канєва

пароплавам із Києва, де, розуміється, теж відвідали Шевченківські місця. Відтоді не раз приїжджав у Канів. Познайомився і досі підтримую творчі зв'язки з працівниками Музею на Тарасовій Горі З. Тарахан-Березою, В. Гнучою, Р. Тананюю. Возив на Тарасову Гору дочку Ірину, потім онуку Вікторію. Бував у Моринцях (Шевченковому), Керелівці, Будищах. З хвилюванням знайомився з Шевченківськими місцями і в далекому Петербурзі.

До 150-річчя від дня народження Т. Шевченка написав цикл поезій “Листок Шевченкіяни”, який публікувався у трьох числах дрогобицької газети “Радянське Слово” в кінці лютого 1964 р. Фрагмент циклу друкувався у збірці “Із плину літ” (1992), а звітги потрапив до літературно-мистецького збірника про Кобзаря “Посвята” (2003).

Для березневого журналу “Київ” 1983 р., на прохання П. Засенка, я підготував добірку українських перекладів поезій про Т. Шевченка, де вміщено і мій переклад твору А. Софронова “Невмирущий”. Наступного року цей переклад з’явився у збірнику “Кобзарєва Зоря”, правда, з легкої руки упорядника, П. Осадчука, мене там “перехрещено” на Миколу.

Великою справою, дійсною школою національного буття було для мене будівництво пам’ятника Тарасові Шевченкові у Дрогобичі. Ця справа тривала від 3 червня 1988 р., коли було створено оргкомітет і обрано мене його головою, до 21 вересня 1991 р., коли (у свято Різдва Пресвятої Богородиці) Кобзар постав на дрогобицькій площі. Автори пам’ятника – славетний скульптор, Народний художник України Іван Гончар та його небіж, скульптор Анатолій Гончар. Не раз, не два бував я у цій справі вдома у Івана Макаровича, в майстерні Анатолія, на київській фабриці “Художник”, де відливалася скульптура, і все – в розмовах про образ Шевченка. То був час бурхливого національного пробудження, коли вже конала червона імперія. У Дрогобичі, фактично на всьому Франковому Підгір’ї, майже всі національно-визвольні змагання розгорталися навколо будівництва пам’ятника. На місці будівництва організовувалися свята з українськими патріотичними піснями, із щораз більшою кількістю синьо-жовтих прапорів, проводилися пристрасні мітинги, де обговорювали політичну ситуацію, іменем Шевченка закликали не лякатися конвульсійних імперських погроз, а торувати шлях Свободі. Виступав я на мітингах, вічах, писав і публікував статті “Коли і де пропишеться Кобзар у Дрогобичі?”, “Чому Шевченка бачу молодим?”, “Шевченко в дорозі”, “Цього вимагає історична справедливість”. На відкритті пам’ятника – це ж бо на батьківщині Івана Франка! – були гості, навіть цілі делегації, зі США, Канади, Аргентини, Австралії, Німеччини, Литви та інших країн. Це було славне велелюдне свято, один із тріумфів української культури. Докладніше про нього можна прочитати в упорядкованому й редагованому мною збірнику “Шевченко в краю Франка: Пам’ятники Кобзарєві на Дрогобиччині”, що вийшов у дрогобицькому видавництві “Коло” 2003 р. (з кольоровими світлинами).

Обраний демократичними силами головою Комітету з повернення історичних і присвоєння нових назв площам і вулицям Дрогобича, потурбувався я про перейменування площі Жовтневої революції, де постав пам’ятник Поетові, на площу Тараса Шевченка. Розробив план і добився його реалізації, що три артерії міста – вулиці Т. Шевченка (попередня назва – 1 Травня), І. Франка (попередню

назву – М. Гоголя – присвоєно іншій вулиці) та Лесі Українки (колишня – Максима Горького) – сходяться саме на Шевченковій площі. Тепер тут, біля одного з найкращих у світі пам'ятників Шевченкові, відбуваються в місті найбільші національні свята.

Виступав я також на відкритті пам'ятників Т. Шевченкові у Трускавці, Стрию.

Брав участь у присвячених Т. Шевченкові наукових конференціях, друкував статті на шевченківську тему у збірниках, у періодиці, – як от: “Становлення Т. Шевченка як національного поета” (Т. Шевченко і українська національна культура: Матеріали наукового симпозиуму. – Львів, 1990), “Перепоховання й первісний вигляд могили Кобзаря у Каневі” (Добре Серце. – Дрогобич, 1994. – № 1). Написав низку статей для “Шевченківської Енциклопедії”, перших чотири із шести томів якої вже побачили світ.

Маю честь належати до Наукового Товариства імени Шевченка (голова філологічної секції Дрогобицької філії), до Всеукраїнського Товариства “Просвіта” імени Т. Шевченка (був три каденції головою, тепер – Почесний голова Дрогобицької міськрайонної організації).

Як довголітній керівник катедри української літератури Дрогобицького державного педагогічного університету (до 1998 року – педінституту) імени І. Франка, а відтак і “Просвіти”, віддавна займався (і тепер займаюся) організацією в Дрогобичі березневих вечорів з нагоди роковин народження Т. Шевченка і дня пам'яті Поета 22 травня. Про це друге відзначення – дня пам'яті – ще не так давно не могло бути й мови, – надто вже боялася радянська влада всякої (окрім російської) національної пам'яті. Та, власне, і відзначення дня народження Кобзаря довго не було санкціоноване тією владою. Доводилося готувати Шевченківські вечори майже нелегально, як і домовлятися про місце їх проведення. Престижні міські зали – театру, Будинку культури (нині – Народний Дім), – якщо не випадала Шевченкові “кругла дата”, були не для нього. Інколи використовували можновладці іншу “круглу дату”, яка була для них зручна, і заглушували нею шевченківське звучання заходу. На 1975 рік, приміром, припало 30-ліття перемоги над нацистською Німеччиною. Дозволили провести Шевченківський вечір у Будинку Культури аж 21 березня того року, але з умовою, що він буде присвячений Тарасовому слову на війні і що в нім візьме участь співак (бас) Остап Дарчук – перший виконавець народженої у воєнній добі “Пісні про Дніпро” на слова Є. Долматовського. І що ж: захід було перетворено... у вечір О. Дарчука. У часи несанкціонованости Шевченківських вечорів їх, під громадським тиском, дозволяли проводити хіба в якомусь відомстві, – переважно в педінституті, бо тут, як-не-як, а була “спеціальна” – філологічна – аудиторія, але ці відомчі вечори фактично ставали загально-міськими, бо люди ішли, скільки зал уміщав, а то ще й стояли в коридорі. Все ж навіть, коли вже влада “крізь зуби” сказала щодо Шевченківських свят офіційне “так”, треба було не пізніше, як за два тижні, подати в партком програму вечора, а там уже вирішували “что лъзя, чево ніззя”. Оскільки партійні бонзи, як правило, не вельми “розумілися на Шевченкові”, головне було для них – щоб десь на початку програми стояла пісня про Леніна чи про партію, то завжди на вечорі пробивалося те, що вдаряло по режимові: Шевченко є Шевченко! Не раз після вечора з мене “знімали стружку”: чому там звучало слово “москаль” чи “жид”, чому те та се?..

Назви дрогобицьких Шевченківських вечорів переважно мої. Їх диктувала й диктує насущна проблематика України. В передвиборній боротьбі за президентське крісло в 1999 р., приміром, дуже вразило мене спекулятивне гасло: “З Марчуком – у XXI століття!”. Хто такий Марчук? Нічим до того не прославився, і раптом нате: сватають весільного генерала! То ж перший у третьому тисячолітті Шевченківський вечір у Франковому місті Дрогобичі я запропонував назвати “З Шевченком – у нове тисячоліття!”, виголосив таку доповідь на вечорі й видав таку брошуру (2001). Напередодні президентських виборів 2004 р. назвав Шевченківський вечір “Єднаймося під проводом Тараса!”, написав однойменний вірш, який прочитав на вечорі О. Марущак і який невдовзі увійшов до моєї збірки “Вітри відродження” (2005). У 2006 р. дав святові назву “Шевченко – на сторожі коло нас”, у 2007-му виступив на вечорі з рефератом “Ти правди й вольности пророк”, у 2012-му – з рефератом “«Кобзар» – безсмертний заповіт єднання, братолюбства”.

У день 150-річчя смерті Т. Шевченка, 10 березня 2011 р., промовляв на вічі біля його пам’ятника у Львові, в день 200-ліття народження, 9 березня 2014 р., – на вічі біля пам’ятника в Дрогобичі.

200-літній ювілей Т. Шевченка відзначив також добірками поезій у тематичних збірниках “Кобзарєва сотня: Львівська Шевченкіяна” та “Дорогою незгасної святині” [Шевченкіяна Бойківщини]. Вийшли ці збірники в 2014 р. у Львові.

Упорядкував цікаву антологію “Апостол правди і науки: 200 присвят українських поетів XIX – XXI століть Тарасові Шевченкові”. Кожен із авторів тут репрезентований лиш одним твором. Присвяти подаються в хронологічній послідовності, а не за алфавітністю прізвищ поетів. Кожній присвяті передує коротка біограма автора – передусім у ракурсі його стосунків із Шевченком. До антології не потрапили поети з явно атрофованим чуттям України – приміром, В. Б. (лауреат премії імені Лесі Українки!), який свого часу пропонував замість національності писати “радянин”, М. Н. та В. К. (Шевченківські лауреати!!), перший із яких, “вірнопідданий”, отримав премію Тараса за... недолугі вірші про біснуватого Леїна, другий, справді талановитий, але зарозумілий поет, – за наклепницькі (типові для “радянської дійсності”) публіцистичні брошури про “капіталістичний Захід”, де він, до речі, свого часу набув певного капіталу й нині живе в особняку під Москвою. Сподіваюся, антологія “Апостол правди і науки” зацікавить сумлінного видавця, а відтак і широке читацьке коло...

Отака моя дотеперішня мандрівка з Тарасом Шевченком. Скільки ще мандрувати – один Бог відає. Лиш твердо знаю: ця священна для мене мандрівка – довічна.